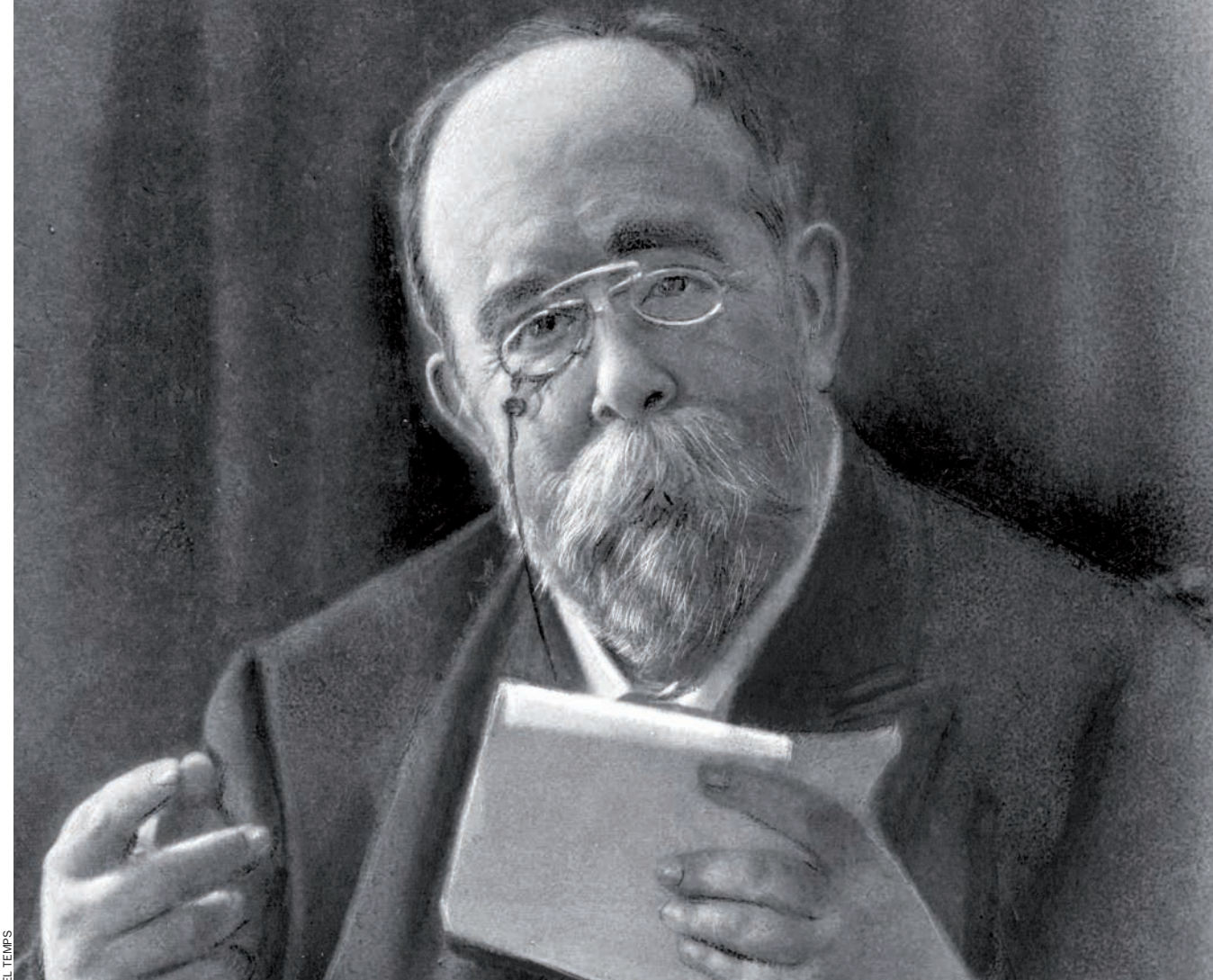

“Visca Llorente! Visca València!”

EL TEMPS

Ara fa cent anys, el 2 de juliol del 1911, es va morir Teodor Llorente, patriarca de la Renaixença valenciana. La seva figura, controvertida durant anys, malda per recuperar, amb el temps, matisos i dimensió.

No era, d'entrada, una figura gens atractiva. Sobre Teodor Llorente (València, 1836-1911), escriptor, crític literari, traductor, historiador, primer director del diari *Las Provincias* i polític conservador, se n'ha dit de tot i, especialment a la segona meitat dels segle XX, no gaire fi. Per això, quan un jove filòleg valencià cercava tema per a la tesina, a mitjan dècada dels 90, no va sentir cap impuls especial envers la figura rodanxona, de barba i bigoti poblats, de vida establiment burgesa i que feia versos de bucòlic enaltiment: “Jo duia a sobre tots els tòpics que possiblement té la major part de la societat valenciana, encara avui, sobre Llorente: el poeta pairal i

de llauradoretà, dretà i etcètera. Però vaig intentar documentar-me abans de prendre cap decisió.”

Sortosament, va trobar estrany i interessant el buit que hi havia entorn de la figura, es va adonar que hom no li havia dedicat cap tesi doctoral monogràfica i va descartar l'opció de transcriure un manuscrit del segle XVI sobre la vida de santa Caterina de Siena (que era una altra possibilitat d'estudi aleshores oberta) per a endinsar-se en els sotracos i els matisos de la València del segle XIX. Ja no ho va poder deixar estar. D'aleshores ençà, i amb un bon grapat de publicacions a l'esquena, Rafael Roca ha esdevingut un dels principals estudiosos de la Renaixença valencia-

na en general i de la figura llorentiana en particular. I no s'ha cansat d'alertar, a mesura que avança en les investigacions, sobre la bastida d'apriorismes, inexactituds i fins i tot tòpics que s'ha anat alçant al voltant de la figura i que ens han impedit d'abastar-ne dimensió i matisos. No se n'ha cansat i ho continua fent: "En un moment determinat, en eixir del franquisme, el van criticar molt, d'una manera ferotge i injusta. També és cert que abans l'havien ofegat a lloances. Ara intentem equilibrar la balança."

I entén Roca que moltes de les anàlisis que han contribuït a penjar-li, a Teodor Llorente, la llufa de folklorista carrincló, de patriarca d'un moviment fracassat (i, fins i tot, de culpable de l'esmentat –i suposat– fracàs) són fruit, també, com totes, del seu moment, elaborades amb les eines (i amb els apriorismes també) de què disposaven els investigadors els anys 60 i 70 del segle XX. Ja no sembla tan comprensible, però, persistir en el tòpic: "Tenim encara una visió molt distorsionada de l'època i molt plena de prejudicis. I és això que uns quants mirem de canviar. Amb precedents tan vàlids com el de Lluís Guarner."

Efectivament. L'any 1983 va ser clau per a l'estudi de la Renaixença al País Valencià. *L'edició de la Poesia valenciana completa* (3i4) marcava un punt d'inflexió. Perquè posava a l'abast de tothom, actualitzada i ampliada, la compilació que havia editat el fill de Llorente, Teodor Llorente i Falcó, l'any 1936 (i que havia esdevingut camp de bibliòfil). I perquè feia acte de presència amb un estudi introductori de Lluís Guarner: el nebot de Manuel Sanchis Guarner no oferia dards punyents, sinó un treball on es començava a revalorar l'obra de Llorente i s'avisava que calia analitzar-ne la lírica, les relacions, tot.

Desencaixat. El cas és que la figura de Teodor Llorente no és de fàcil encaix. Per exemple, apunta Rafael Roca, "defensava la unitat de la llengua, i tenia molts amics i contactes a Catalunya. De fet, no tenia anticatalanisme per enlloc. Per enlloc. Al contrari. Però era conservador. De dretes. I no encaixa, per tant, en els esquemes dels uns ni dels altres".

"Llorente va actuar contra la seua classe social: la burgesia valenciana no tenia cap interès per la llengua"

Situats en el context del Vuit-cents, l'estudiós reenfoca la mirada sobre el personatge. Amb l'impuls del Romanticisme, Llorente comença a escriure els primers versos en català. De seguida, l'any 1858, coneix el mallorquí Marià Aguiló, que fa de bibliotecari a València. S'hi està només tres anys, però l'amistat dura tant com els dura la vida. La influència d'Aguiló és clau, destaca Rafael Roca, "sobre els joves poetes valencians, com ara Llorente, Querol, Pizcueta: ell és qui, d'alguna manera, porta l'alè de la Renaixença catalana a València". I Llorente sempre el reivindicarà: "Li va transmetre la consciència d'unitat literària del territori catalanoparlant, i ja no la va perdre mai."

En tot cas, i des de la València del segle XIX, Roca troba la mesura d'allò que va significar aquell posar-se a escriure en català: "En aquell context, la cosa més fàcil hauria estat escriure únicament en castellà. Era el que donava més renom, també. I menys problemes. Si repasses el seu epistolari, t'adones que és ple de cartes d'amics que li diuen que si no troba que perd el temps." I ell sempre els respon que no, que va, que deixa'm, que sé què faig. "Té una clara voluntat d'escriure en valencià. Que hauria pogut escriure més? Segur. Però també hauria pogut escriure menys. O no res. I crec que aquest esforç s'ha de valorar."

Perquè hi ha un altre afegitó encara, "que ja va advertir el professor Vicent Simbor els anys 90: Llorente va actuar contra la seua classe social". Perquè, a diferència d'allò que ja despuntava nord enllà, "la burgesia valenciana no tenia cap interès en la llengua pròpia". Per què opta pel català, per tant, Llorente? "Jo crec que ho fa per estima: per estima a la llengua i a la cultura. Òbviament, no és per diners. És una qüestió de satisfacció íntima, si de cas."

De l'anàlisi de la Renaixença al País Valencià, amb especial atenció a l'obra i l'aportació de Llorente, Rafael Roca n'extreu la conclusió que cal llevar-li

d'una vegada l'etiqueta de moviment fracassat: "En comparació a què, fracàs? Si ho compares amb els fruits de Catalunya, potser, però cal tenir en compte la situació en què es va desenvolupar, a València: ni la majoria dels polítics ni la universitat no tenien cap sensibilitat cap a la llengua. Tampoc l'estament eclesiàstic (llevat de molt comptades excepcions, com ara els canonges Roc Chabàs o Sanchis Sivera). I, amb tot, hi hagué una producció." Gràcies a això, apunta finalment, en bona mesura, som aquí, avui, malgrat tot.

D'una altra banda, el filòleg també destaca que és agosarat d'encolomar tan dràstica etiqueta sense acabar d'estudiar el període: "Molta gent n'ha parlat, però en realitat s'ha estudiat poc: et podria citar una llarga llista d'autors orfes d'estudi: Jacint Labaila, Rafael Ferrer i Bigné, Josep Maria Puig i Torralva, Josep Bodria..."

El guant i l'espardenya. Talment un trinxador sistemàtic de tòpics, Rafael Roca també ha desmuntat el que temps enrere va dibuixar dos sectors clarament enfrontats dins Lo Rat Penat, la casa de la Renaixença valenciana, els que haurien representat la gent del guant, al voltant de Teodor Llorente, i els de l'espardenya, amb Constantí Llombart.

"Hi ha sensibilitats diferents entre ells, és evident, tenen una formació diferent, són d'extracció social diferent, etcètera, però en les qüestions bàsiques estan d'acord", destaca Roca. I continua: "També hi havia vanitats, és clar, com n'hi ha sempre. L'un volia encapçalar la Renaixença i l'altre també, però, al capdavant, a l'hora de fundar Lo Rat Penat, per exemple, que és la primera entitat al voltant de la qual s'agrupen tots, es posen d'acord. I mira, precisament en l'època en què sembla que havien d'estar més enfrontats, trobem que membres del grup suposadament llombartià escriuen a les publicacions de Llorente i viceversa. Trobe que és un error parlar de dos

“Encara que pels retrats no ho sembla, el besavi era una persona molt divertida”

Juan Teodoro Corbín Llorente és el besnet del famós poeta. Ens rep a la biblioteca, assegut a la butaca de Teodor Llorente, que la família conserva i usa.

A la paret, retrats (de l'avi, del besavi), premis, fotografies: són els originals que hem vist tantes vegades reproduïts en llibres i enciclopèdies. Juan Teodoro Corbín Llorente seu a la taula del despatx-biblioteca i desgrana el fil de la història amb naturalitat, com qui tracta records de família. Ara prepara l'edició d'un nou volum de correspondència del seu besavi: són les missives que va rebre de polítics i intel·lectuals espanyols, les que no es van incloure als tres volums de les *Cartes de llevantins*. Si aquelles van tenir com a curador el fill del poeta, el periodista Teodor Llorente i Falcó, aquestes arribaran compilades i anotades pel besnet. Ell és enginyer agrònom i doctor en farmàcia, “però passa que quan un naix i es cria en un lloc com aquest i envoltat d'aquests llibres, és cosa obligada que t'acabe impregnant: veus un llibre i l'has de fullejar, l'has de llegir. I ja t'hi enganxes”, explica.

Mostra aquest aplec de cartes que ha transcrit, i constata com ja d'entrada hi trobem espurnes: “Són per la qüestió que hem tingut sempre, això que ara se'n diu

autonomia i aleshores regionalisme. Poc després de fundat, al diari *Las Provincias* ja li va caure una multa per l'article “El principio de las nacionalidades y el equilibrio europeo”. Va escriure a González Bravo (ministre de Governació), i aquesta va ser la resposta de l'interfecte. Havia dictat un reglament sobre la llei d'impremta que estrenyia fort i sembla que el besavi hi havia fet una mica de broma a la seua carta.

—Costa d'imaginar-ho...

—És que se'n té una imatge que ve dels retrats. Però encara que no ho sembla era una persona molt divertida i molt bromista. I amb retrans. De manera que va escriure a González Bravo. I deduïm què li devia dir perquè l'altre s'hi torna: “Celebro haya usted conocido que se puede escribir con la actual ley de imprenta.”

—I també: “ese principio de las nacionalidades que nadie puede definir y que tan a deshora y tan sin ocasión usted se ha puesto a defender”.

—Pretenia una descentralització. Per això es fa ficar en política. Però de mala gana. Ho va fer per Silvela, que era amic

seu. Cánovas havia intentat que fora governador civil de Múrcia, i el besavi li va dir que ni de broma. Amb Silvela, que no tenia aquella mentalitat tan centralitzadora, ho van intentar. Però també en va acabar fins al capdamunt, i se'n va anar: al diari, a les traduccions, al que siga i adéu. A la política, hi va entrar a contracor i en va eixir amb les mans al cap.

—Penseu que ha tingut prou reconeixement de la ciutat de València?

—[Fa una pausa.] Bé, actualment sembla que... Ja ho veurem. Perquè el monument de la Gran Via torna a estar fet miques. Regnant Pérez Casado, ens vàrem ajuntar un dia el pintor Michavila, Eliseu [Climent] i jo per a mirar de solucionar l'estat deplorable en què estava aleshores, que encara era pitjor. I al final, entre l'ajuntament i els regants del Xúquer, trobaren els diners. I va venir l'escultor, Jesús Castelló, a demanar-me si en teníem fotografies.

—I li'n vàreu donar?

—Com pots veure [assenyala darrere seu, dalt de la prestatgeria, on resulta que hi ha uns caps de guix], aquí tenim els originals per a les primeres figures. Entre això i algunes fotografies de la inauguració, es va aconseguir recompondre. Però et donaré una dada significativa: el besavi va morir el 2 de juliol del 1911. Doncs una setmana després, *La Il·lustració Catalana* publica un número que li dediquen exclusivament. [S'alça i en duu un exemplar enganxat en un àlbum que, explica, va anar confegint el primogènit de Llorente, Pasqual, amb les notícies de la seva mort]. Llegeix.

—“Los amics i admiradors de Llorente faran esculpir en marbre aquest bust per aixecar-lo en apropiat pedestal al costat dels altres grans poetes nostres.”

—És al parc de la Ciutadella, a Barcelona. Doncs no sé la data de la inauguració, però evidentment que va ser bastant abans del 1924, quan van posar el monument de València.

—Hi tenia molts amics, a Barcelona.

—Sí. I algunes amistats van continuar amb les famílies: Francesc Matheu, per

exemple, s'escribia amb el besavi i, després, amb l'avi. I les seues filles, Núria i Montserrat, amb la meua mare. Narcís Oller era molt amic del besavi, amic de l'avi i encara tinc llibres dedicats també a la meua mare.

—**Ja és mític el cas de Verdaguer...**

—Sí. Mossèn Cinto tenia llit parat a casa del besavi per quan hi volguera anar. Era la seua cambra, com si diguérem. Perquè ell va fer de pont amb els catalans i els mallorquins: els feia conèixer i alhora això servia d'estímul per als valencians.

—**I quant a la manera de ser?**

—Tres coses. Una, que era conservador, però amb una mentalitat liberal: si hi havia un avenç en l'agricultura, ho incloïa a les terres immediatament, o una millora a les impremtes per a dur endavant el diari, el que fora: procurava sempre el progrés.

—**La segona?**

—La retranca. Un cas: en aquell temps era car aconseguir el servei telegràfic amb Madrid. Ell el tenia. Però hi havia un altre diari que n'obtenia còpia i publicava les notícies. Fins que al besavi, fart de la situació, se li va acudir d'inventar-se alguna cosa, em sembla que una crisi de govern. Ho va passar com les notícies telegrafiades, els altres ho van copiar, ho van publicar amb grans titulars, van fer el ridícul i ell va quedar com un rei.

—**I la tercera?**

—La seua capacitat. Saps com va aprendre anglès i alemany? Sol, a base de diccionaris i gramàtica. I després va ser capaç de fer aquelles traduccions. I te'n diré una quarta: era extremament escrupolós amb les errates. El treien de polleguera. Mira què hi diu, en aquest llibre de versos de la seua joventut.

—**“No se ha puesto en este libro fe de erratas porque no las hay.” Espectacular.**

—[Somriu.]

—**Però?**

—Em vaig dedicar, amb tota la mala idea, a buscar-n'hi alguna. I la tinc. En una citació. És comprensible, però hi és. Hi balla una lletra.

—**On?**

—Ah, qui ho vulga saber, que ho busque.

Teodor Llorente, dalt del tron portàtil cobert de flors, durant l'homenatge que va rebre durant l'Exposició Regional de València, el 1909.

sectors. Si en un moment la metàfora del guant i l'espardenya va servir per a entendre com es va organitzar Lo Rat, ara és contraproductiu, perquè simplifica i, per tant, distorsiona”.

La carrossa de flors. És també un lloc comú, quan es parla de la Renaixença al País Valencià, assenyalar-ne la mancança política. I no acaben d'acceptar, els estudiosos actuals, que aquesta sigui una *culpa* atribuïble al poeta Llorente.

Defensava l'apoliticisme del moviment? Sí. Per què ho feia? “D'una banda, perquè crec que n'estava convençut”, raona Roca, “se sentia còmode en el marc polític de l'època. I, d'una altra banda, també va fer una reflexió: si la Renaixença, que aquí havia costat molt d'engegar, dur endavant i mantenir, s'acompanyava de qualsevol reivindicació política, ràpidament seria escapçada pels poders socials valencians, que no la desitjaven en absolut”. I amb això havia de jugar.

Amb això i amb “els atacs que rebien de Madrid: el fet de conrear el valencià creava sospites. De colp, hi ha una gent que convoca certàmens en una llengua que molt poca gent considerava apta per a la literatura i per a parlar en públic? Amb quin objectiu? Si analitzes els discursos dels Jocs Florals o d'obertura de curs a Lo Rat Penat, t'adones que pràcticament sempre, en un moment o en un altre, diuen que no, que tranquils, que això

que fem no té cap conseqüència política. Quan necessites justificar-te tant, mostres que t'acusen d'alguna cosa”. Les mateixes *acusacions* es rebien al Principat, continua Roca, “però allà hi havia més coixí social, eren més a frenar els colps”.

De tota manera, i a tall de metafòrica conclusió, Rafael Roca explica els fets que van sacsejar València en el pompós acte de coronació del poeta Llorente, organitzat l'any 1909. En un moment determinat, els joves lletraferits el van “segrestar” dalt la seva carrossa florida per a fer-li el propi homenatge. “Es van posar a cridar ‘Visca Llorente!’ i ‘Visca València!’. Alguna de la gent que hi havia els va retopar cridant ‘¡Viva España!’ i ‘¡Viva Valencia española!’”. S'hi va escenificar un conflicte que hi havia, per tant.”

I Roca troba ben destacable tant la reivindicació dels joves escriptors que cerquen arrelament (i que sempre reivindicaran Llorente com a mestre i patriarca) com el fet que després Llorente no tan sols no va rebutjar aquelles mostres d'estima, sinó que va manifestar que “l'homenatge que més li havia agradat havia estat el dels joves. Crec que se sentia rejuenit i esperançat”. I aquells joves (Daniel Martínez Ferrando, Miquel Duran de València...) “seran, precisament, els qui després donaran inici al valencianisme polític”.

Núria Cadenes